

En indisk jonglör i det tidiga 1800-talets Sverige

JENS CARLESSON MAGALHÄES*

Göteborgs universitet

FREDRIK JANSSON*

Göteborg

Introduktion¹

I september 1826 anlände en indisk man, Mooty Madua Samme, till Malmö. Han skulle efter en längre tids kringresande i Europa framträda, troligen för första gången, inför svensk publik. Hans rykte var gediget. Madua Samme var, jämte sin bror Mooty, ”känd för sin utomordentliga färdighet”. De uppträdde tillsammans runt om Europa men brodern Mooty verkar aldrig ha besökt Sverige. På svensk mark skulle Madua Samme ensam framställa en ”brillant [briljant] Indiansk Akademi” i Knutssalen i Malmö, beskrivs det i *Malmö tidning*. Dessförinnan hade han uppträtt på teatrar runt om i Europa, såsom Nationalteatern i Berlin, ”i flera höga Monarkers närvaro”.² Samme erbjöd någonting nytt, stundom svårbeskrivet, för samtidens publik: ”Man bör se en representation för att rätt kunna apreciera värdet av denne konstiga mans utomordentliga färdigheter, som icke med ord kunna detaljeras”.³ Hans rykte bekräftades snabbt av svensk press och framgången var ett faktum.

Essän har granskats av extern lektor enligt modellen *double blind peer review*.

* Doktorand i historia

* Fil. MA i religionsvetenskap

1. Vi vill tacka Bo Eriksson, Susanna Erlandsson och Tineska Carleson Magalhães för alla hjälpsamma kommentarer samt Lukas Reichenbach för hjälpen med att hitta litografin.

2. *Malmö Tidning (MT)* 23/9 1826. Brodern Mootys öde har inte gått att utröna. Sven Hirn, *Den gastronomiska hästen: Gamla nordiska artistaffischer* (Stockholm 2002) s. 64. Möjligtvis uppträdde Madua för kungafamiljen i Stockholm och enligt uppgifter i pressen ska han ha framträtt för tsaren i St. Petersburg. *Aftonbladet (AB)* 11/9 1841; W, ”Lördagens konsert på stora Børsalen”, *AB* 28/6 1841. Begreppet akademi förekommer ofta i relation till Sammes uppvisningar och ska i det här sammanhanget förstås som en samling konststycken vilka uppvisas för en publik. Det används oftast om grupper men även i samband med Sammes solo-uppträdanden.

3. *AB* 16/10 1826 s. 2.

Forskningen kring indiska jonglörer och magiker i väst är begränsad. Under tidigt 1900-tal fokuserade forskare på att avslöja de så kallade "bluffmakarna". Det bedrivs fortfarande forskning om hur till synes övernaturliga konster utfördes i syfte att förklara hur de gick till men annars ligger huvudfokus i dag på scenkonstnärers sociala verkligheter och deras influenser på underhållning i väst.⁴ Bröderna Samme förekommer sporadiskt i litteraturen, och nämns då endast i förbifarten. Det sägs bland annat att de populariserade användandet av kinesiska djävulspinnar (*devil sticks*) samt hade stort inflytande på jonglering i Europa, framför allt runt 1820-talets början.⁵ Trots forskningens analytiska sparsamhet avseende bröderna är det tydligt att de tillhörde en tidig våg av indiska scenkonstnärer i Europa och därmed bidrog till ett kulturellt utbyte mellan öst och väst. Av den svenska pressen att döma åtnjöt Madua Samme en särprägel.

Indiska underhållare har i hög grad influerat europeiska och amerikanska magiker, vilket kulturhistorikern Sarah Dadswell benämner "the subtle process of orientalization". Under 1800-talet anammade många västerländska underhållare indisk klädedräkt och utgav sig för att vara asiatiska magiker för att höja sin trovärdighet. Samtidigt som denna utveckling skedde i väst började magiker från Europa, Nordamerika, Australien och Nya Zeeland att turnera i Asien, vilket ökade utbytet mellan olika former av scenkonst.⁶ Religionsvetaren Mark Singleton har påvisat utbytet mellan gymnastik från väst och yoga från Indien, under sent 1800-tal samt 1900-talet, då bland annat svensk Ling-gymnastik och

4. För avslöjande av bluffmakeri, se exempelvis Hereward Carrington, *Hindu Magic: An expose of the tricks of the yogis and fakirs of India* (Missouri 1913); Frances Densmore, "An Explanation of a Trick Performed by Indian Jugglers", *American Anthropologist* 34:2 (1932) s. 310–314. För senare forskning om konsterna, se Peter Lamont & Richard Wiseman, "The Rise and Fall of the Indian Rope Trick", *The Journal of Parapsychology* 63:3 (1999) s. 209–236; Lee Siegel, *Net of magic: Wonders and Deceptions in India* (Chicago 1991). För social verklighet och inflytande, se Sarah Dadswell, "Jugglers, Fakirs, and Jaduwallahs: Indian Magicians and the British Stage", *New Theatre Quarterly* 23:1 (2007) s. 3–24; Sumanta Banerjee, "The Mysterious Alien: Indian Street Jugglers in Victorian London", *Economic and Political Weekly* 46:14 (2011) s. 59–65.

5. Burkard Polser, *The Mathematics of Juggling* (New York 2003) s. 3–4; Louis Patrick Leroux & Charles R. Batson (red.), *Cirque Global: Quebec's Expanding Circus Boundaries* (Montreal 2016) s. 299. John Zubrzycki framhåller i *Empire of Enchantment: The Story of Indian Magic* (New York 2018) s. 156–157, att Mooty Sammes egentliga namn var Mootaswamee och att bröderna Samme möjligen var besläktade med den i Storbritannien välkände Ramo Samee.

6. Dadswell (2007) s. 8–9. Ett exempel på indiskt anspråk är "Indianaren Hr Christensen". J. Bernabo, "Avertisement", *Carlsronas Weckoblad (CW)* 11/10 1834. Detta torde avse en norsk kraftatlet, till viss del upplärd av Samme, som turnerade Sverige under 1830-talet. För mer om honom, se Hirn (2002).

dansk Bukh-gymnastik influerade indisk kroppsutövning.⁷ Vi befinner oss i denna essä tidigare, under 1800-talets första hälft. Samme var en del i utbytet mellan underhållare och möjligtvis en tidig länk mellan āsanas – yogiska kroppshållningar – och västerländsk gymnastik.

Här presenterar vi Sammes mångfasetterade koppling till Sverige utifrån den svenska pressens utsagor från tiden.⁸ Samme som person och fenomen utgör navet till vilket det går att knyta ett flertal företeelser: showidrottens framväxt, gymnastik, kulturutbytet mellan öst och väst, magi och inte minst det orientaliskas plats i svensk underhållning. Framför allt fokuserar vi på pressens betoning av det extrema och det exotiska. Det extrema hade högt underhållningsvärde och i Sammes konster blandades detta med det exotiska, vilket resulterade i en dubbel lockelse som bäddade för framgång.

Det extrema och det exotiska

Runt om i Europa och USA var det populärt med så kallade *freakshows* där personer med kroppsliga avvikelser, ofta fysiska deformiteter av olika slag, visades upp i underhållningssyfte. Företeelsen ökade i popularitet under 1800-talet och var som mest populär kring sekelskiftet 1900.⁹ I Sverige tycks *freakshows* inte ha varit lika vanligt förekommande som på kontinenten men utställningar av det annorlunda, det exotiska och märkliga, anordnades ändock. Det idéhistorikern Leif Runefelt kallar för den exotiska antropologin var utbrett. Här kunde siamesiska tvillingar, "etniska folk" och "dvärgar" beskådas. Dessa kontrasterades mot västerlandets framåtskridande civilisation och blev "upptäckta" då de visades upp.¹⁰

Under perioden 1830–1860 ökade intresset för Indien i Sverige och övriga Europa. Teorier om språk och folk poppade upp som svampar, exempelvis idéer om att högkastiga i Indien härstammade från Skandinavien – en tanke som bland annat grundades i lekmanaförståelser

7. Mark Singleton, *Yoga Body: The Origins of Modern Posture Practice* (Oxford 2010) s. 84–88, 199–203.

8. Materialet är hämtat från Svenska dagstidningar, Kungliga biblioteket <<https://tidningar.kb.se/>> (22/6 2021).

9. Barbora Pátová, "Freak Shows: Otherness of the Human Body as a Form of Public Presentation", *Anthropologie* 56:2 (2018) s. 92–93.

10. Leif Runefelt, "Små och stora rörelser: Mekaniska konstkabinett och utbudet och efterfrågan på förundran, 1780–1880", *Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien. Årsbok 2019* (Stockholm 2019) s. 186–187.

av det samiska språkets långväga släktskap med sanskrit. En stor del av intresset låg också i indiers förhållande till den brittiska kolonialmakten. Texter som fördömde britternas utsugning av Indien förekom och Storbritannien liknades vid en gam. Bilden av Indien var tudelad då det förflutna förhålligades medan den samtida indiska kulturen sågs som degenererad.¹¹ Indien uppfattades också som mystiskt och förde med sig ett intresse för yoga som främjades av bland annat teosoferna från 1800-talets senare hälft. Swami Vivekananda var den förste indiern att lära ut yoga i väst på 1890-talet. Efterfrågan var stor och hade byggts upp under lång tid.¹² Det tidigt etablerade intresset för Orienten, som föregick teosofins blomstring, bäddade för Sammes framgång, men även svenskarnas redan stiftade bekantskap med kroppscentrerad kultur.

Med Per Henrik Ling och grundandet av Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm år 1813 växte intresset för kroppsövningar. Bakgrunden var nationalistisk och man ville i fosterländsk anda stärka folkets kroppar.¹³ Det känns igen i framväxten av den nutida posturala yogan under 1900-talet som har och har haft en nationalistisk aspekt i Indien.¹⁴ Själv såg Ling med skeptiska ögon på den framväxande tävlingsidrotten. Han utformade snarare sina gymnastiska övningar utifrån en naturfilosofiskt inspirerad religiös idealism: gymnastiken var en dygdförvaltande praxis och en väg till balans mellan det materiella och det andliga.¹⁵

Under 1800-talet etablerades även den organisatoriska idrotten och showidrotten, vilka innebar uppträdanden av bland annat ambulerande gymnaster, snabbblöpare och starka män. Likheterna mellan Sammes och showidrottens verksamheter är slående. Gymnaster och starka män kunde uppträda jämte magiker och andra underhållare. Denna flytande gräns mellan underhållning och sport bottnade i en "fascination för det extrema i vardagen", enligt historikern Leif Yttergren.¹⁶ Samme var extrem i det att hans konster tillförde något nytt att fascineras över. Likaså

11. Åke Holmberg, *Världen bortom västerlandet: Svensk syn på fjärran länder och folk från 1700-talet till första världskriget* (Göteborg 1988) s. 171–175.

12. Dermot Killingley, "Manufacturing Yogis: Swami Vivekananda as a Yoga Teacher", i Mark Singleton & Ellen Goldberg (red.), *Gurus of Modern Yoga* (New York 2013) s. 17–33.

13. Hans Bolling & Leif Yttergren, "En introduktion", i Hans Bolling & Leif Yttergren (red.), *200 år av kroppsbyggnad: Gymnastiska centralinstitutet/Gymnastik- och idrottshögskolan 1813–2013* (Växjö 2013) s. 15.

14. För en utläggning av denna process, se Singleton (2010).

15. Jens Ljunggren, *Den svenska idrottens historia* (Stockholm 2020) s. 87–90.

16. Leif Yttergren, "Mellan hälsosträvan och showidrott – Några reflektioner kring idrottslivet i Sverige under 1800-talet", *Svensk Idrottsforskning* 12:2 (2003) s. 11–12.

kan jonglering med till synes tunga objekt kategoriseras som extremt.

Fascinationen inför avvikande kroppsövningar har en lång historia i europeisk kontext.¹⁷ Vid 1800-talets början sågs idrott och kroppsövningar som både nöjesprodukter och samhällsnyttiga fenomen.¹⁸ Vi möter alltså en koppling mellan kroppslig fysik och underhållning där personer som Karl Rappo gav ansedda uppvisningar av jonglering med tunga objekt.¹⁹ Rappo föddes som Carl von Rapp i Österrike år 1800. Det sägs att han blev inspirerad till att själv börja med uppvisning när han såg några indiska jonglörer framträda år 1819. Dessa jonglörer var troligen bröderna Mooty och Madua Samme, vilka senare kom att turnera med Rappo under två års tid i Italien.²⁰ Noterbart är att också Samme jonglerade med tunga objekt och befann sig i Sverige samtidigt som Rappo. I och med Sammes närvaro förankrades även konsterna i en vurm för Orienten.

Rappos sällskap bestod av flera personer, vilka uppvisade ”magiska, akrobatiska, Indianska, Malabariska och Mesopotamiska konststycken”.²¹ En person beundrades särskilt för sin ”utmärkta förmåga i indianska öfningar och balanseringskonster, hvari han är lika långt kommen, som sjelfve herr Samme”.²² Att Sammes namn vägde tungt råder det ingen tvekan om – han utgjorde en kontrastbild till andra underhållare. Det råder inte heller någon tvekan om en förundran och positivitet inför det orientaliska inflytandet. Vurmen för det orientaliska ses ofta som ett sätt att befästa överhöghet gentemot andra kulturer, vilket historiker som exempelvis Suzanne Marchand motsätter sig.²³ Det rör sig snarare om exotifiering av personer, kulturer och kroppar. Exotifiering syftar främst på förhålligandet av raser och kulturer, vilket i sig kan befästa tankar om raslig dominans, och därigenom designera dem till kategorin exotiska. Överhöghet kan alltså vara en del av exotifieringen men är i

17. Singleton (2010) s. 58. Se Hirn (2002) för en överblick av underhållning i Norden under 1700- och 1800-talen.

18. Ljunggren (2020) s. 104.

19. Polster (2003) s. 3. Rappo beundrades bland annat för sin ”herkuliska styrka” och atletiska konster, se exempelvis ”Hwarjehanda”, *Samlaren* 29/1 1835.

20. Hirn (2002) s. 64.

21. ”Inländskt nytt”, *Helsingborgsposten* 13/9 1842.

22. ”Stockholm den 14 sept.”, *AB* 14/9 1842.

23. Suzanne L. Marchand, *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship* (New York 2009) s. xxi–xxii, xxvii. Marchand framhåller även att stereotyper av orientaler stundom användes för att ifrågasätta västerländska normer under 1600-, 1700- och 1800-talen. Orientalismen kunde alltså vara normkritisk, Marchand (2009) s. 12.

BILD 1. *Zirkus und Variete. Kolorerad litografi av Antonin Machek, ca. 1820, Prag, föreställande bröderna Mooty och Madua Samme. Källa: Bokkatalog från Antiquariat Turszynski, München: Frühjahr 2015: 118 antiquarische Bücher und Einblatt-drucke des 16.–19. Jahrhunderts und eine Sammlung Knöpfe!*

det här fallet inte primär, vilket förhålligandet av det annorlunda och exotiska är.²⁴ Här skiljer vi således på den negativa synen på annorlunda personer och det sällsamma med det avvikande och ovanliga. Vi möts av en djup beundran och ett positivt stereotypiserande av det orientaliska. Så här kunde tendensen ta sig uttryck:

24. Exotifiering har i forskningen främst använts om kvinnor men på senare år också i relation till män. Se Alyssa M. Newman, "Desiring the Standard Light Skin: Black Multiracial Boys, Masculinity and Exotification", *Identities: Global Studies in Culture and Power* 26:1 (2019) s. 107–108.

Då denne man är, så widt wi weta, den enda individ af detta intressanta folk, troligen jordens äldste bebyggare och alla andras lärare, som, åtminstone i mannaminne, besökt Sverige, torde det wara ursäktligt, om wi åt honom och hans konster egna några fler rader i vårt blad, än åt en wanlig taskspelare, med hwilka, efter vårt wanliga begrepp derom, han för öfrigt icke eger någon gemenskap.²⁵

Här ser vi ett tydligt exempel på hur beundran inför Sammes framträdanden sammansmälte med fascinationen för det uråldriga Indien. Exotifieringen av Samme gick hand i hand med exotifieringen av antik indisk kultur. Samme skildes dessutom ut från bespottade kringresande "taskspelare". Han blev praktiskt taget en kategori för sig. Därutöver bör hans exotiska utseende och klädnad väckt uppmärksamhet i allmänhet.

Som bilden visar lär Sammes klädsel ha stuckit ut i Sverige under 1820-talet. Märk väl att konstnären Antonín Machek dels skildrar en av bröderna med så kallade djävulspinnar, dels har placerat en kanonkula i det nedre högra hörnet. Detta är intressant då jonglering med kanonkolor var ett av Sammes paradnummer. Vem som är vem av bröderna på litografin framgår dock inte.

Fascinationen för Samme låg dels i hans fingerfärdighet, dels i hans indiska påbrå. Han exotifierades på grund av sin hudfärg. Kulturhistorikern Sumanta Banerjee påpekar att det i England fanns en sorts konkurrens mellan å ena sidan publikens fascination för exotiska, orientaliska konster och å andra sidan de rastankar som kom att utöva stort inflytande på hur man såg på den så kallade "orientalen".²⁶ Även om ras inte var ett begrepp av intresse för de svenska skribenterna när de diskuterade Samme påpekades ofta hans särart som icke-vit. Jämte de drag som onekligen gjorde Samme säregen i 1800-talets Sverige fanns det ändå överlapp mellan honom och ett redan befintligt underhållningsutbud. Däremot är andliga och esoteriska inslag, som senare under 1800-talet kom att intressera västerlänningar, frånvarande i svensk press vid denna tid.

25. "Inrikes underrättelser", *Stockholmsposten* (SP) 13/6 1827.

26. Banerjee (2011) s. 63.

Tolkningsramar för konsterna

Framställningar av Samme präglades primärt av hyllningar av hans extrema skicklighet i att utföra konst. De svenska observatörerna gjorde således samma bedömningar som sina brittiska jämlingar: i centrum stod fingerfärdighet. Först under 1800-talets andra hälft började andliga dimensioner präglade observationer och tolkningsramar i brittisk press. Tendensen var vanligast i den press som specialiserade sig på spiritism, den så kallade spiritistiska pressen, där man lyfte det mystiska och magiska med Indien. Jonglerandet erinrade om seanser och parapsykiska krafter, enligt spiritistiska skribenter. Den reguljära pressen förhöll sig skeptisk gentemot tanken att dessa konst var övernaturliga och benämnde dem i stället som bluffmakeri och andra sekulära företeelser. Historikerna Peter Lamont och Crispin Bates hävdar att spiritualism och teosofi under 1800-talets senare hälft hämtade mycket inspiration från indiska jonglöror.²⁷

I mötet mellan öst och väst och kroppsliga praktiker är det tydligt att tolkningsramarna skiljde sig åt. Religionsvetaren Lee Siegel spårar den indiska magikern långt tillbaka i tiden, genom ögonvittnesskildringar och berättelser om magi och underverk från framför allt Sydasien. Indiska magiker reste långväga och från 1300-talet är det känt att det var vanligt att indiska buddhistmunkar uppträdde som magiker i Kina. Det finns dock äldre källor som omnämner indiska underhållare. I ett kinesiskt historieverk från 900-talet beskrivs hur alla illusionens konst härstammar från väst – sett från Kina – men framför allt från Indien.²⁸ Magiker som underhållare har i Indien en koppling till de tidigare prästmagikerna vid hoven. Dessa prästmagiker utförde riter för att bota sjukdomar, paralysera fiendearméer, nedkalla och upphäva förbannelser med mera. Deras språkbruk och gester fortsatte att användas av de senare indiska magikerna i underhållningssyfte.²⁹ I Indien var tolkningsramen till jonglörernas och magikernas färdigheter alltså oftast religiös. Detta skiljer sig från tolkningsramen i väst, vilken var sekulär och fokuserade på fysik och skicklighet. Detta återspeglas tydligt i svensk press.

27. Peter Lamont & Crispin Bates, "Conjuring Images of India in Nineteenth-Century Britain", *Social History* 32:3 (2007) s. 308–324.

28. Siegel (1991) s. 197–198.

29. Siegel (1991) s. 3–4.

Enbart en svensk artikel ställer sig frågan huruvida Sammes konstner var världsliga eller andliga.³⁰ Spörsmålet lyfts endast i förbifarten. Tjusingen inför Samme låg snarare i det kroppsliga och hans indiska härkomst. Hans färdigheter förklarades aldrig som beroende av andliga eller övermänskliga förmågor, som ett potentiellt nära band med exempelvis Indra, utan det var just dennes akrobatiska skicklighet man häpnades över. I linje med den svenska underhållningskontexten erbjöd Samme, jämte starka män, showidrottare och gymnaster, någonting extremt, men också något exotiskt, i vardagen.

Underhållare i Norden

Kringresande underhållare var vanliga i Norden vid denna tid. Majoriteten av dem var utlandsfödda och deras konstnummer varierade. Redan under 1700-talet påträffas bland annat kraftprestationer och akrobatik.³¹ Väl in på 1800-talet blev illusionister och magiker populära inslag i dessa sammanhang och vid århundradets början möter vi framväxten av showidrott och organiserad idrott.³² Detta är av kontextuell betydelse för Samme i Sverige. Som fallet med Samme visar handlar det inte bara om uppträdanden utan också om relationen mellan kropp och kultur. Sammes uppvisningar hade tydliga kroppsliga inslag och hans färdigheter hyllades ofta för dess gymnastiska och akrobatiska dimensioner. Hans framträdanden visade därmed likheter med ett etablerat underhållningsutbud i Norden, även om han erbjöd nya och exotiska inslag. Vid tiden för Sammes första besök i Sverige anmärktes det på antalet kringresande underhållare av utländsk härkomst: "Wi kunna icke erinra oss [...] att någon tid fäderneslandet warit så flitigt besökt af utländska Virtuoser och konstmakare, som de twenne sista åren". Bland de kringresande nämndes "Malabaren Mooty Madua Samme, som ensam utgör en hel Indiansk Akademi".³³

Vissa underhållare uppträdde under artistnamn. Publiken ville se exotiska personer som de kunde beundra, såsom italienare och egyptier.³⁴ Flera underhållare var från Tyskland men tog exotiskt klingande namn

30. "Till en wän i landsorten", *Stockholms Dagblad (SD)* 3/2 1846.

31. Anders Enevig, *Cirkus og gøgl i Odense 1826–1844* (Odense 1997) s. 7.

32. Yttergren (2003) s. 9–13.

33. "Stockholm d. 15 Augusti", *Uddewalla Weckoblad* 23/8 1827.

34. Runefelt framhåller att ambulerande underhållare var en del i konsumtionsrevolutionen. Produkten som såldes var en underhållande stund. Runefelt (2019) s. 180–183, 186–187.

för att locka publik. Här sticker Samme ut. Han var verkligen från ett exotiskt land: Indien. Därtill var han, av pressens utsagor att döma, otroligt skicklig i sina konster. Lockelsen blev dubbel – en verkligt exotisk man och dessutom en duktig scenkonstnär.

Samme var ambulerande och uppträdde tämligen aktivt. Han beskrevs som ”indisk akrobat” eller ”jonglör”. Banerjee menar att konsterna ”magi” (*conjuring*) och ”jonglering” inte är lätta att skilja åt historiskt då själva framställningssättet var avgörande. Vissa valde att bli magiker och andra jonglörer. Till jonglering hörde bland annat eldslukning, kolvandring, lindans, ormtjusning och svärdslukning. Indisk magi och scenkonst kan i England spåras till 1814 då en Captain Campbell tog med en grupp indiska magiker till moderlandet.³⁵ Repertoarerna var varierande och kunde innehålla jonglering, magi, akrobatik och inte minst āsanas. Ofta kom dessa underhållare från de lägsta kasterna.³⁶

Det unika med Samme är att han till synes var den ende indiske jonglören i Sverige under tidigt 1800-tal. Samme uppträdde i diverse grupper liksom ensam och hans konster genererade ett högt anseende. Det dröjde inte länge innan Samme, förutom att vara en omtalad underhållare, fick ytterligare en koppling till Sverige. Han genomgick nämligen kristet dop och giftermål 1827.

Omvändelse och giftermål

Sammes dop och giftermål omtalades intensivt i pressen, ofta jämte varandra, och händelserna inföll endast dryga året efter ankomsten till Sverige. År 1827 döptes Samme och gifte sig med svenskan Erica Schyttner från Stockholm.³⁷ Hans fadder, på pappret, var ingen mindre än kronprinsen som under själva dopakten representerades av greve Adelswärd, sannolikt Eric Reinhold Adelswärd.³⁸ Det hävdades att Samme var den ende hindu som någonsin övergått till evangelisk-lutherska läran.³⁹ Med dopet erhöll Madua Samme förnamnet Frans (François).

35. Banerjee (2011) s. 60–62.

36. Siegel (1991) s. 156, 393–394.

37. ”Inrikes Underrättelser”, CW 24/11 1827.

38. ”Blandade Underrättelser”, *Skara Tidning (ST)* 8/12 1827; A. Grade, ”Eric Reinhold Adelswärd”, *Svenskt biografiskt lexikon* <<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Mobil/Artikel/5532>> (22/6 2021).

39. ”Medua Sammes omvändelse till Christendomen”, *Samlaren* 9/3 1844.

En artikel i *Lunds Weckoblad*, hämtad från Xavier Marmiers reseskildring *Lettres sur la Russie* från 1843, beskriver ett första möte mellan Madua och Erica. Det beskrivs hur Erica, som "war dotter af en prest utan förmögenhet", tackade ja till Maduas frieri på villkor att han omvände sig till kristendom. "Brahmalärans bekännare" godtog villkoret. Marmier romantiserar äktenskapet mellan de båda: "Brahmas ättling och dottern af den Swenska presten, sonen af Östern och dottern af Norden". Denne beskriver hur "[d]en unga Swenskan med de blonda lockarna älskar sin bruna make och ser med beundran på honom, när han wisar sina konst-er". Hon ska även ha blivit ifrågasatt för sitt äktenskap med "en sådan neger", varpå hon ska ha svarat "[t]ag bort hans färg [...] och ni skall få se, hur wacker han är!". Ericas kärlek var enligt artikeln besvarad och det beskrivs hur Samme "hyser för sin hustru en kärlek, som nästan gränsar till dyrkan, och wisar henne en rörande uppmärksamhet".⁴⁰ Artikeln avslutas i melankolisk ton:

Dock hwilar öfwer hans anlete ett dystert moln; kanhända saknar han, utan att sjelf wilja det, uti Nordens kalla klimat sitt hemlands sol, dess blåa himmel och dess blomsterhöjda jord, måhända kommer hans dysterhet af det yrke, hwarmed han sysselsätter sig, ty det finns här i werlden intet öde, som förtjenar större medlidande än ödet att wara dömd till rolighetsmakare för hopen, denna ware klädd i siden eller lumpor.⁴¹

Romantiseringen är påtaglig. Att en mörkhyad indisk man och en ljushyad svensk kvinna ingick äktenskap var utan tvekan fängslande för samtiden. Det framkommer även en tidstypisk negativ syn på livet som kringresande underhållare. Det ansågs vara beklagligt, samtidigt som dessa scenkonstnärer var uppskattade av publiken.

40. "Mooty Madua (Franz) Samme", *Lunds Weckoblad* (LW) 24/1 1844. Artikeln publicerades i ett flertal tidningar men var från början översatt och publicerad på svenska av *Norrlandsposten*. "Rättelse", LW 31/1 1844. Erica och Madua nämns ej vid namn i originalet. Se Xavier Marmier, *Lettres sur la Russie, la Finlande et la Pologne* (Paris 1843) s. 8–10. Översättaren har tagit sig vissa friheter men det mesta stämmer väl överens med originalet, exempelvis "le descendant de Brahma et la fille du prêtre suédois, l'homme de l'Orient et la femme du Nord", Marmier (1843) s. 9. För mer om Marmier och hans reseskildringar om Norden, se Wendy Mercer, "Arctic Discourses: People(s) and Landscapes in the Travel Writing of Xavier Marmier", *Edda* 93:1 (2006) s. 3–16.

41. "Mooty Madua (Franz) Samme", LW 24/1 1844.

En lyhörd och mångsidig underhållare

Att få en klar bild av Sammes uppvisningar är svårt enbart utifrån tidningsartiklar som källmaterial. Vi möts primärt av kortare beskrivningar av hans konststycken. I dessa skildringar betonas kroppens vighet och styrka, noggranna uträkningar av tyngdlagar och inte minst övning.

I en artikel uppges Samme vara 28 år gammal (1827) och ha varit på resande fot i 13 år. Här beskrivs ett framträdande och vi kan skymta delar av innehållet. Intressant nog skiljs han ut från charlataner. Så här beskrivs hans nummer:

Sålunda kastar han kulor, knifvar, m.m. 3 till 4 på en gång i alla möjliga direktions, balanserar på pannan en sabel, under dess han på tårna och armarna kringsvänger ringar och med tungan träder glasperlör på ett band; balanserar på näsan en ställning, på hvars många pinnar små figurer, liknande fåglar, äro uppsatta, och nedskjuter dem, den ena efter den andra, med ärter, lagda i ett blåsrör, hvilket han rigtar endast med munnen; handterar med största lätthet en granitkula, vägende 12 å 15 marker [cirka 2,5–3,2 kg], kastar denne med fötterna upp på sin arm, låter denne rulla längs armarna, kastar denne med axlarna på handen, o.s.v. Alla dessa konster ske utan sken af svårighet eller ansträngning, intressera mer då man ser dem, än när man hör dem beskrivas.⁴²

Denna beskrivning – en av få som återfinns i källmaterialet – påminner mycket om de illusioner och magiska konster som under århundraden har varit, och fortfarande är, utbredda bland magiker och underhållare i Indien.⁴³

Ett annat exempel på vad Sammes åskådare mötte visar bredden i hans repertoar. I tidningen *Phoenix* annonserades det att han uppvisar ”de förnämsta amerikanska Stammarnes Sedvanor, Kroppsställningar och Kostymer” samt ”flere af sitt fäderneslands mest ovanliga lekar och gymnastiska öfningar”.⁴⁴ Detta var år 1841, vilket sammanfaller väl med Sveriges begynnande amerikavurm och emigrationens inledande epok. Jämte de mycket uppskattade orientaliska inslagen anspelade Samme alltså även på kulturspecifika nycker i ett mycket tidigt skede. Först un-

42. ”Inrikes underrättelser”, *SP* 13/6 1827.

43. Se Siegel (1991).

44. *Phoenix* 5/3 1841.

der 1800-talets senare hälft, med bland annat litteraturgenren indianböcker, kom Amerika att utgöra ett betydande populärkulturellt material.⁴⁵ I linje med Runefelts tankebana angående den exotiska antropologin kan vi föreställa oss att den Nya Världen, men framför allt Orienten, i viss mån upptäcktes via Sammes underhållning.

Påverkan på svensk underhållning

Pressens utsagor tyder på att Samme var mycket populär i sin samtid. Redan vid hans ankomst 1826 var han beryktad och fann snabbt gensvar hos den svenska publiken. Enligt *Stockholms Dagblad* fanns "kolorerade figurer" föreställande Samme och två av hans konster ("tallrikarnas kastande" och "konsten med kanonkulorna") till salu redan 1827.⁴⁶

Under sommaren år 1828, knappa två år efter ankomsten till Sverige, återtog Samme sitt transnationella ambulerande. År 1839 hade Samme varit bortrest i över ett decennium men hans namn bestod. Det mest uppskattade numret när en norsk "trupp" då uppträdde på Kirsteinska huset i Stockholm sägs ha varit jongleringen: "Hr Christiernsson [...] hvilken utförde många svåra öfningar med knifvar, kulor och tallrikar, med samma färdighet som Indianen Samme".⁴⁷ Sammes färdighet hade blivit en jämförande standard och hans popularitet var gedigen. Därtill vittnar materialet om att icke-indiska personer utförde konststycken såsom "den indiska jonglören", "indianska jonglörspel" och dylikt.⁴⁸ Samme och hans gelikar introducerade nya inslag i svensk och europeisk underhållning, vilket återspeglas i att dessa konster inte återfinns i pressen före Sammes ankomst i Sverige.⁴⁹ Sammes konster var någonting icke tidigare skådat av svensk publik.

Samme rapporteras ha avlidit i Hamburg 1848, 50 år gammal, efter långvarig sjukdom.⁵⁰ Även om vi kan se att Sammes lärjungar och andra underhållare förde hans konster vidare kvarstår frågan om hans poten-

45. Ulf Jonas Björk, "Stories of America: The Rise of the 'Indian Book' in Sweden 1862–1895", *Scandinavian Studies* 75:4 (2003) s. 509–526.

46. "Till salu finnes", *SD* 6/11 1827.

47. *AB* 21/11 1839.

48. Exempelen på detta är mångtaliga, exempelvis "Spektakel", *Dagligt Allehanda* 22/8 1834; "Spektakler", *SD* 7/7 1836.

49. I skrivande stund ger sökningar såsom indiansk* och jongl*, indisk* och jongl*, samt jongleur*, utslag först 1818 då den "Indiske Jonglören och Taskspelaren Boileaux" har avrest från Stockholm till Köpenhamn. Med Sammes ankomst utökas antalet träffar. Sökningen jongl* ger mycket fler utslag men antalet falska träffar är betydligt.

50. "Död utrikes", *AB* 10/8 1848.

tiella arv och påverkan på underhållning i Sverige.⁵¹ Hans namn nämns ofta som måttstock på fingerfärdighet; "slingrighet" överlag associerades med Samme.⁵² En kort artikel om Ericas och Maduas liv publicerades i samband med hennes död 1890. Romantiseringen kring äktenskapet mellan svenskan och "den mörkhyade främlingen" är även här påtaglig. Samme beskrivs som "en hinduisk konstnär" som "på sin tid väckte mycket uppseende för sina prestationer i trolleri och gymnastik". Det berättas om deras "kringresande lif" vilket resulterade i en förmögenhet, varefter paret bosatte sig i Neapel. Där ska Samme ha förlorat sin förmögenhet då bankiren som tog hand om förmögenheten, enligt *Afton-Tidningen* en man vid namn Torlonia, gick i konkurs. Därefter återupptog Samme livet som ambulerande underhållare. Dock ska hans popularitet, enligt artikeln, ha minskat väsentligt.⁵³ Även om Samme var populär verkar hans anseende successivt ha falnat. Endast ett fåtal utsagor gör retrospektiva utblickar och minnet av honom *post mortem* ter sig blygsamt. Hans avtryck i Sverige och i Europa levde indirekt vidare genom så kallad orientalisk underhållning och kroppsutövning.

Fenomenet Samme

Vi kan tala om fenomenet Samme i två bemärkelser. Å ena sidan i *sensu stricto*. Häri ligger fascinationen för mannen Madua Samme som en skicklig konstmakare som fann uppskattning hos folket och fick dem att häpna. Hans framträdanden visade någonting nytt och hans konstnärliga kompetens blev en jämförande standard. Pressen vittnar om att han lämnade avtryck i sin samtid. Därtill är det noterbart att Samme aldrig kritiserades för att vara ambulerande. Denna kritik var som ovan

51. Exempel på lärjungar och andra associerade underhållare: Karl Rappo, Francois Rappo, Wilhelm Hesse, Rangaper och Christiernsson, *AB* 18/7 1842; *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 11/7 1873; *AB*, 17/7 1841; "Kaleidoskor", *AB* 22/8 1835; "Eskilstuna den 12 April", *Samlaren* 20/4 1835.

52. Utdrag från *Nya Argus den tredje*: "De, som äro roade att se jonglörskonster; men som en längre tid varit i saknad af detta skådespel, sedan Madua Samme reste härifrån [...] ha i de sista veckorna haft en liten reminiscence af sina förra nöjen" genom "Aftonbladsentreprenören[s]" "skicklighet i slingringar och ormvridningar", *AB* 20/1 1836; Ofta jämförs andra jonglörer med Samme då han sågs som urtypen, exempelvis "Inrikes Underrättelser", *Fäderneslandet* 22/8 1831; 1862 jämförs servitrisers skicklighet att bära tallrikar med Sammes konster. R – n, "Göthgatan och Drottninggatan: Teckning ur Stockholmslifwet", *SD* 15/8 1862.

53. Några möjliga barn omnämns aldrig. "En skiftesrik lefnad. Stockholmska gift med en hindu", *Afton-Tidningen* 22/1 1890. Enligt notiser hade Samme mindre framgång i Sverige under 1840-talet. Exempelvis *AB* 11/9 1841.

nämnt inte ovanlig. Möjligen erbjöd Samme och hans kompanjoner ett utbud och en upplevelse som vägde starkare hos folket än vad skepsisen gjorde.⁵⁴

Å andra sidan har vi fenomenet Samme i *sensu lato*. Häri ligger förståelsen av Samme i den aktuella kontexten, präglad av dels en vurm för det orientaliska, dels modernitetens säregenheter där nation och starka kroppar utgjorde grundbultar. Jämte fingerfärdighet fascinerade också hans indiska påbrå och hans hudfärg: ”förmodligen urblekt genom den kallare nordliga solen, är likväl ännu svartbrun, kroppen smärt, men muskelstark och ansigtet uttrycksfullt, men med en viss blandning af mild glädtighet och melankoli, med ett ord: något alldeles icke Europeiskt röjer sig i hela hans väsende”.⁵⁵ I en orientalistisk anda vittnar attityderna om Samme som mystisk och tvetydig, annorlunda och fascinerande: exotifieringen är tydlig.

Vi har sett flertalet sammanfallande detaljer i relation till Samme och uppskattningen av honom på svensk mark: exotifiering, showidrottens framväxt, hans varierande repertoar, hans professionella relationer och potentiella arv samt mötet av kroppar och kulturer i showsammanhang. Sannolikt utförde Samme āsanas. Möjligen blev dessa, i dåtidens västerländska ögon, översatta till just gymnastik och akrobatik då den yogiska terminologin ännu inte var etablerad. Kan Samme, och de detaljer som karaktäriserar honom som fenomen, utgöra delar av bakgrunden till den moderna posturala yogans framväxt senare under 1800-talet? Det ter sig möjligt och är ett fruktbart område för framtida forskning. Likaså kan mer djuplodande forskning om exotiska underhållare som Samme öka kunskapen om folkliga föreställningar om det exotiska och orientaliska.

54. En aspekt som också lyfts fram av Runefelt (2019) s. 183.

55. ”Inrikes underrättelser”, *SP* 13/6 1827.